

Postulatsdagar som firats på svenska tryckerier

Av Östen Hedin

Några av de vackraste tillfällestrycken är det synliga beviset på en företeelse i boktryckerierna som är värd att uppmärksammas. Med ursprung i Tyskland hade den när den nådde Sverige en lång tradition och ett väl utvecklat ceremoniel. Trycken är svåråtkomliga och bara ett fåtal har förekommit i olika bokhistoriska framställningar. Det kan motivera ett försök till en samlad presentation av de tryck som finns bevarade i KB:s samling av Verser till och över enskilda.

Samlingen av Verser till och över enskilda (1562-1899) innehåller tre typer av skrifter: gravskrifter, bröllopshyllningar och olika typer av gratulationer och lyckönskningar. Om man studerar gratulationstrycken lägger man snart märke till att hyllningar till boktryckare sticker ut tack vare sin goda typografi. Boktryckarna hade också lång erfarenhet av att formge tillfällestryck och visste vad som fungerade. De flesta av gratulationsskrifterna till boktryckare under första halvan av 1700-talet är tillkomna med anledning av ett speciellt firande som den här artikeln ska handla om. Tiden för mitt arbete har varit kort vilket torde föranleda en framtida kompletterande framställning.

Postulering

Den som började arbeta på ett tryckeri på 1600- och 1700-talen och visade fallenhet för arbetet fick först anställning som lärling eller lärpojke under några år. Vanligtvis stod han under uppsikt av den äldsta av gesällerna. I arbetet ingick att vara upppassare åt mästare och gesäller. Kraven på lydnad var hårda och olydnad bestraffades hårt. Dessutom fick lärpojken finna sig i att bli utsatta för grova skämt och annat kränkande. Efter de föreskrivna läroåren fick lärlingarna genomgå en sträng prövning. Antingen klarade de provet eller också fick de fortsätta lärotiden ett tag till. Den lärpojke som klarade provet blev då cornut, vilket kommer av latinets cornu och betyder horn. Benämningen syftar på den hornprydda huvudbonad som lärpojken bar under upptagningsceremonierna för att bli gesäll. Termen för den fasen är postulering, av latinets postulo som betyder begära eller fordra. Det är lärlingen som begär att bli upptagen som fullvärdig medlem i gesällskapet, senare i Boktryckeri-Societeten eller Typographie-Societeten. För att komma ifråga för postulatceremonierna måste

cornuten betala kostnaderna, som kunde bli betydande. Kulmen på firandet var ett gästabud där hela tryckeriets personal, ibland med kvinnliga anförvanter, deltog. Dagen för tillställningen kallas postulatsdag. I ceremonien ingick många förnedrande inslag, men till slut fick cornuten ta av sig bockhornen och han blev antgen till gesäll. Till övergångsriten hörde sedvanan att hylla den nyblivne gesällen med en tryckt lyckönskan. För dessa använder jag termen postulatsdagstryck.

I mitten av 1700-talet gjorde myndigheterna vad de kunde för att avskaffa sådana kostsamma tillställningar som postuleringen innebar. I artikel VII av *Kongl. Maj:ts nådige förordning och reglemente för boktryckerierne i riket* den 12 augusti 1752 förbjuds alla postulat och därmed jämförbara ceremonier vid ett vite av femtio daler silvermynt. Efter förordningens tillkomst finns heller inga postulatsdagstryck bevarade i KB.

Postulatsdagstryck på KB

I KB finns lyckönskningar på postulatsdagar tryckta 1679-1749. Den som skulle postulera i Sverige fick göra det antingen i Stockholm eller i Uppsala. Den äldsta kända postuleringen skedde i Stockholm den 5 januari 1679. Till den trycktes en liten skrift med åtta opaginerade sidor, utan angiven tryckare och tryckort, och tillägnad postulanterna Niclas Broman och David Kämpe. De var båda östgötar; Broman från Skänninge och Kämpe från Linköping. Den långa titeln på trycket börjar *Heders-skrift til dhe ehreborne och konst-ehrfarne Dawid Kämpe och Niclas Broman ...* Innehållet är ett samtal mellan Mäster Eskil i Uppsala och en boktryckargesäll från Stockholm om boktryckeri och om det vid trettondagstid förestående postulatet.

N. 17.

Heders- Skrifte

211

Dhe Ehreborne och Konst- Ehrearne/

13

David Rämppe/

Och

Niclas Broman/

Ää de effter sine wäl anbrachte studier

I den

Edle Boktryckiare- Konsten/

Uff Loflige Gesellsckapet medh sedwanlige

Ceremonier insagne blefwe; som skedde i Kongl.

Residens Staden Stockholm den 5. Januarij 1679.

I ett Sammtal framställdt

Emellan

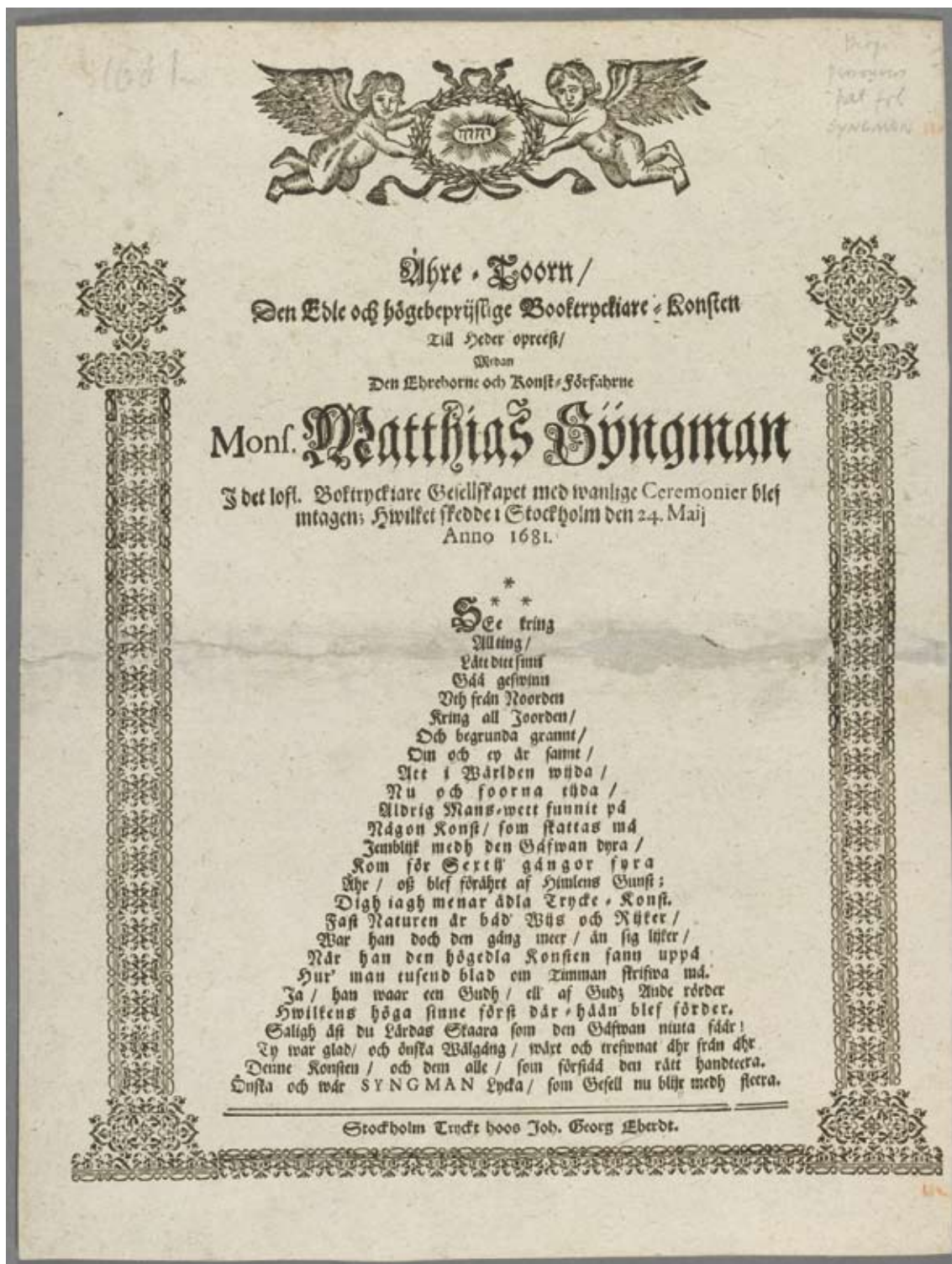
M. Estil och En Resande.

13

1679

Nästa kända postulering gällde Matthias Syngman, sedermera boktryckare i Viborg, och den skedde den 24 maj 1681 i Stockholm. Trycket innehåller en vackert figursatt text omgiven av kolonner och är utfört av J. G. Eberdt. Lyckönskningen till Syngman var den första som tillägnades en ensam person, och det gäller sedan för alla hyllningar med undantag av ett tryck från 1700 där fyra personer hyllas. I det sistnämnda används

ordet postulatsdag för första gången, ett uttryck som sedan återkommer i de flesta trycken, sista gången 1749. Från den 13 september 1736 finns ett tryck som meddelar att tre icke namngivna personer postulerat och inträtt i Boktryckeri-Societeten. En hyllning till Joannes Winqvist med samma datum finns bevarad, vilket tyder på att alla tre även tillägnats egna tryck, även om bara ett av dessa finns bevarat i KB. De första postuleringarna i Uppsala ägde rum på Johann Henrik Werners tryckeri när Nils Kiällberg firades 1706 och Erik Henr. Falk följande år.

I Gustaf Benzelstiernas censorsjournal noteras tre postulatsdagsskrifter år 1739, avseende Jacob Krohnberg, Lars Lind och Nicol. Bursman. Den sistnämnda anges vara författad av den i Amerika födde Andreas Hesselius som var en mycket produktiv tillfällesdiktare. Krohnbergs och Linds lyckönskningar författades av Olof Lindstéen, en annan mycket flitig tillfällesförfattare. Han var även oboist i Kungliga livgardet. Hans namn förekommer på 14 av 40 postulatsdagstryck riktade till namngivna personer och dessutom på det tidigare nämnda trycket från 1736 med tre icke namngivna personer. Lindstéens produktiva tid som tillfällesförfattare var 1704-1744. Produktionen av texter till postulatsdagstrycken sträcker sig mellan 1713 och 1740, med tyngdpunkten på 1730-talet, se bilaga 2. Förutom Lindstéen finns ingen författare som utmärker sig med flera än ett par texter. Många av textförfattarna är anonyma. En författare som ändå kan vara värd att nämna är Carl Magnus Mentzer, som hyllades av Lindstéen 1740 och som strax efter Lindstéens död 1745 författade hyllningen till Gabriel Hoff.

Avslutning

Flera av de sammanlagt 44 personer som lyckönskas i KB:s postulatsdagstryck etablerade några år senare egna tryckerier. David Kämpe verkade i Norrköping, Lund och Stockholm. Lars Unge var gymnasieboktryckare i Göteborg och Petter Devall hade motsvarande tjänst i Västerås. Mest känd är Lars Wennberg som med eller utan kompanjon under många år hade boktryckeri i Stockholm. Det är några exempel. I de bevarade trycken på KB finns 41 personer som postulerade under första hälften av 1700-talet.